

INTRODUCERE - punct de vedere al autorului

I-am investigat cu ura și înverșunarea însetatului de justiție, prioritar sub raportul descoperirii adevărului, dar și animat de curiozitatea științifică. Tot ceea ce am urmărit la ei a fost să-i trec „prin sârme”¹ și să le simt mirosul, să le anticipez mișcărilor, să le citesc gândurile, să le sparg apărările, să le demasc duplicitățile... și să-i pun în cap....

Dumnezeu a fost cu mine... Mi-a oferit șansa de a fi fost timp de peste treizeci de ani psihologul criminalist al uneia dintre cele mai redutabile echipe de polițiști din Capitală. Acești profesioniști pe care-i iubesc, pe care-i admir și pe care-i stimez, coordonați de o echipă de admirabili procurori, pe care sunt onorat de a-i fi cunoscut, vor apare permanent în paginile acestei cărți... Ei au făcut epocă pe terenul unei realități dure ca miză și risc...

Fără ei nu aș fi reușit niciodată. Am fost împreună², ne-am bucurat de succese, ne-am lins rănilor înfrângerilor și, de nenumărate ori, am luat-o de la capăt... Am adunat dovezile și ne-am trimis adversarii dincolo de gratii³...

Peste mulți dintre ei se mișcă macii câmpiilor și se usucă iarba... timpul nu iartă pe niciunul...

¹ „A trece prin sârme”, expresie în argou, referitoare la examinările poligraf. Exemple: „m-au dus la capitală, să moară mama! Ochelariștii m-au tras prin sârme...”. Sau uzual, pentru polițiști: „doctore am săltat un suspect, trage-mi-l prin sârme și zi-mi ce miroși...”

² „Am fost împreună”, expresia se referă la redutabilele echipe interdisciplinare complexe cu care am avut onoarea și șansa de a fi lucrat (reputați medici legiști, biologi, chimiști, criminaliști, experți în tehnica poligraf, psihologi etc.) în care toți ne regăseam prin aportul specific, în efortul comun de soluționare a omorurilor.

³ Deși cartea se adresează aparent specialiștilor (psihologi, medici legiști, polițiști, magistrali, avocați, criminologi, sociologi, penaliști, penologi etc.) prin aspectele ei preventive din perspectiva unor fapte soluționate definitiv, demonstrate și validate public, devine, iată, de utilitate generală, servind intereselor cetății.

ARGUMENT - OPINII ALE UNOR SPECIALIȘTI¹

Dl Tudorel Butoi recidivează cu o nouă tentativă de a ne demonstra cum arată o carte scrisă cu sinceritate. O carte în care se scrie așa cum se gândește și se gândește la fel cum se scrie. „Ucigași în serie” este o confesiune de credință. Dar nu, cel puțin la prima vedere, de credință în puterea „binelui”, așa cum ne-au obișnuit alți autori, mai mult sau mai puțin convenționali, mai mult sau mai puțin falși, adesea motivați de dorința de a fi „corecți” din punct de vedere „politic”. Aparent, prin indignarea sa nedisimulată, prin soluția pe care o propune - reintroducerea pedepsei cu moartea - autorul încearcă să ne convingă că „răul”, aflat în sufletele unora dintre semenii noștri, în cei „defecți”², este atât de puternic încât, dacă nu suntem „fraieri” și „naivi”, trebuie să acceptăm să ne abatem de la practica toleranței și chiar de la respectarea celui mai fundamental drept al omului: dreptul la viață.

¹ Din respect pentru cititorii pasionați de materia afacerilor criminale (fie ei încă studenți sau deja specialiști consacrați) nu puteam lansa pe terenul confruntărilor de idei o asemenea lucrare fără a o fi trecut mai întâi prin gama exigențelor unor reputați specialiști. După părerea autorului, ei sunt cei mai buni...

Exigenți, riguroși cunoscători, verticali, „chirurgi” în materie de probitate profesională și științifică, distinse personalități ale timpurilor pe care le trăim, domnii: psih. dr. Eugen Papadima (psihanalist, numărul unu în materie, în perimetrul științific românesc); ex-procurorul criminalist Marian Nazat (azi prezentă de marcă a apărării în templul justiției); și, nu mai puțin exigentul conf. dr. Valentin Iftenie (medic primar legist în cadrul Institutului National de Medicină Legală „Mina Minovici” București), vor fi primii care prin contribuțiile ce vor urma, amendează textul cu excepționale observații, fie critice, fie implicativ-constructive, fie partizane propriilor demersuri și întreprinderi în plan științific, fie concurente, fie în susținerea argumentelor din text, dar fără îndoială, toate izvorâte din bună-credință, prietenie sinceră și generozitate. Disputa de idei pe care o provoacă un atare demers este benefică în primul rând cititorilor interesați, dar, în egală măsură și autorului, care în calitate de prim beneficiar și truditur în materie, va găsi noi repere orientative, noi puncte de vedere, accepțiuni și momente de reflexie reconstructivă, apte unor noi și de dorit inedite explorări ale universului psihic, perpetuum creuzet al dramei judiciare.

Mulțumesc așadar, reputaților specialiști, asigurându-i că interesantele observații și comentarii cu care aceștia contribuie în debutul prezentei lucrări, mă onorează și mă obligă.

² Personal consider regretabilă ambiguitatea unor pasaje din cartea de față care ar putea lăsa impresia că Dl Butoi încadrează homosexualii în categoria persoanelor cu „defect” și că sugerează existența unor corelații între actul criminal, pedofilia manifestă și homosexualitate. (Observația se adresează cititorului neavizat - T.B.)

Discutată și discutabilă, soluția radicală propusă de Dl psiholog Tudorel Butoi readuce în centrul atenției unul dintre aspectele contradictorii ale oricărei societăți democratice: felul în care se aplică principiul toleranței față de „celălalt”, principiu în numele căruia trebuie să respectăm libertatea individului de a fi ceea ce este și de a trăi în acord cu natura sa internă. Raportul dintre libertate și necesitate, exprimat în plan social-moral prin dreptul la diferență, este reglementat și complementat prin deviza: „libertatea ta încetează acolo unde atinge libertatea celui alt Măsurile care trebuiesc luate împotriva unui individ, în scopul asigurării „încetării” libertății sale, atunci când el „atinge” libertatea altcuiva, se exclud inerent, în relația cu acel individ, de la principiul toleranței, principiu pe care, în mod paradoxal, aceste măsuri au menirea să-l apere. Pe plan mondial, actualul război împotriva terorismului, război în care există tendința, criticată vehement de către unii, de a se restrânge drepturile omului în numele luptei pentru apărarea democrației, demonstrează că practicarea toleranței absolute nu constituie un panaceu și că uneori, intoleranța fermă fală de „rău” se impune ca unica soluție necesară. Urmând aceeași logică, autorul încearcă să demonstreze că respectarea dreptului la viață, pentru cei care încalcă acest drept față de ceilalți, nu ar fi decât o enormă „prostie”, o fantasmă „utopică”, justificată uneori și prin „speculații psihanalitice”.

Departa de a intenționa să-l contrazică pe Dl Tudorel Butoi și pe cei care-i împărtășesc opiniile, după mărturia autorului „majoritatea colegilor săi de profesie”, precum și victimele „monștrilor” (atunci când acestea au scăpat cu viață, cel mai adesea însă doar familiile și prietenii lor), mă voi strădui, la rugămintea expresă a autorului, să aduc unele precizări dintr-o perspectivă neo-psihanalitică, perspectivă relativ cunoscută și aplicată în psihologia criminalistică. Deoarece Dl Tudorel Butoi a trecut în revistă, în lucrarea sa, principalele considerente psihanalitice din viziunea clasică freudiană, voi încerca să semnaliez abordarea relativ nouă a orientării kleiniane și a școlii „relației de obiect”³.

Așa cum susțineam, într-o lucrare recent apărută⁴, psihanaliza nu a fost utilizată în scopul exonerării de pedeapsă a criminalilor decât de către persoane situate în afara calificării și profesiei de psihanalist. Aceasta pentru că, atât din viziunea psihanalizei clasice, cât și din cea a psihanalizei „relaționale” moderne, omul este considerat a fi responsabil nu numai pentru actele sale conștiente, așa cum simțim din perspectiva „bunului simț” ci, în egală măsură, și pentru actele motivate inconștient. Modalitatea în care psihanaliza își justifică această abordare reprezintă o problemă mai complexă și ar depăși subiectul și spațiul acordat acestei

³ Psihanaliza kleiniană, dezvoltată în Anglia sub influența ideilor Metaniei Klein (1882-1960) și cea a „relațiilor de obiect”, întemeiată de W.R.D. Fairbairn (1889-1964), constituie astăzi principalele orientări teoretice după care se ghidează practica clinică a majorității psihanalizatorilor care alcătuiesc Asociația Psihanalitică Internațională.

⁴ E. Papadima, *Psihanaliza și psihoterapia psihanalitică*, Editura Jurnalul literar, București, 2002.

prefețe. Cei interesați pot găsi detalii în lucrarea indicată mai sus. Ceea ce mi se pare însă important de menționat este înlăturarea suprapunerii, uneori chiar a confuziei, care se face frecvent și involuntar, între explicație (în plan cognitiv, științific) și justificare (în plan afectiv, moral). Nici psihanaliza și nici o altă disciplină, mai mult sau mai puțin încadrabilă în categoria științelor riguroase (exacte), nu încearcă să explice actul delictual, inclusiv cel criminal, în scopul absolvirii de vină a făptuitorului. Efortul de explicare apare necesar numai din perspectiva înțelegerii cauzale a mecanismelor declanșatoare ale comportamentului criminal și în speranța, calificată drept „utopică „și „naivă” de Dl Butoi, de a le putea preveni.

Într-o lucrare anterioară, pe care am avut, de asemenea, plăcerea de a o prefața⁵, Tudorel Butoi era ceva mai optimist. El scria atunci despre mijloace psihoterapeutice, chiar psihanalitice, de recuperare a celui căzut în „păcatul capital” al crimei. Mă întreb, ce s-a putut întâmpla în acești ultimi șase ani, ce a modificat atât de mult opinia celui care este astăzi considerat, pe deplin justificat, specialistul nr. 1 al României în aplicarea „detectorului de minciuni”? Să fie notorietatea care i-a dat curaj să-și afirme public convingerile? Să fi avut în ultimii ani, experiențe afective și morale traumatice, în relația cu delicventul criminal, care l-au determinat să-l urască pe acesta „de moarte „și să dorească să-l „trimită la glonț”? Sau plusul de experiență profesională, aprofundarea psihologiei criminalului, i-a relevat ceva ce nu văzuse înainte și ceea ce nouă, privitori „de la distanță” ai fenomenului, ne scapă? Poate că fiecare dintre aceste explicații este parțial valabilă, poate că doar una dintre ele surprinde motivația care a acționat decisiv în convertirea autorului de la tolerantă și înțelegere la intolerantă absolută față de membrii „defecți” ai societății umane...

În viziunea psihanalizei clasice, cea elaborată de Freud, destinul persoanei umane era marcat și determinat de lupta tragică dintre „pulsunile” egoiste și agresive ale instinctului și presiunea normelor morale (integrate în „Supra-Eu”). Deoarece colaborarea, altruismul și dragostea față de semenii nu sunt considerate a face parte dintre tendințele naturale ale minții umane, individul apare condamnat la frustrare veșnică, frustrare rezultată din lipsa de libertate a satisfacerii pulsuniilor sale. Principala soluție de reducere a acestei frustrări ar consta, în viziunea lui Freud, numai din „deturnarea „pulsuniilor de la scopul lor primar (care este amoral și chiar antisocial). Acest lucru s-ar putea produce prin refulare, socializare și sublimare, obținându-se, în cazurile fericite, un fel de „păcălire” a instinctului, energia acestuia fiind folosită în scopuri socialmente acceptabile. Din această viziune, eșecul proceselor de refulare și sublimare ar duce, în cazul unui individ cu o agresivitate înnăscută puternică, la dezvoltarea unei personalități dizarmonice și, în situații extreme, la apariția unor „monștri”, de genul celor descriși în cartea de față.

⁵ Tudorel B. Butoi-Severin, *Psihanaliza crimei*, Societatea Știință și Tehnică, București, 1996.

Din perspectiva psihanalizei contemporane, care s-a îndepărtat considerabil de teoria pulsională a lui Freud, „minte”⁶ individului uman, componentă structurată de către social și parte structurantă a socialului, este predeterminată genetic spre apropierea și colaborarea cu „celălalt”, cazurile de dezvoltare cu „defect” fiind urmarea, adesea reversibilă, a perturbării procesului natural de apropiere și relaționare cu semenul nostim. Conform teoriei „relațiilor de obiect”, precum și celei a psihanalizei kleinienne, mintea este alcătuită, încă de la naștere, dintr-o serie de „fantasme „(predominant inconștiente), care constau în „scenarii” de reia fie a persoanei cu semenii săi. Aceste fantasme, care pot fi comparate cu textul scris (deși ele există în forma unor reprezentări procedurale), stabilit anterior, pe baza căruia actorii distribuți într-o piesă de teatru sau într-un film își interpretează rolurile, reprezintă planuri de acțiune, sub forma unor „algoritmi” de desfășurare pentru posibilele relații în care individul poate intra cu semenii săi. Principalele fantasme, care reprezintă „părți” alcătuitoare ale minții fiecăruia dintre noi, derivă din nevoile psihice fundamentale ale flintei umane: de dragoste, de colaborare, dar și de apărare și afirmare, de tipul luptei și al rivalității, în cazul întâlnirii unor obstacole și a apariției frustrării. Aceste scenarii, care au rolul de modelare anticipativă a interacțiunii individului cu ceilalți, își definitivează structura în primii ani de viață și dobândesc după aceea o mare stabilitate internă. Deși nu sunt total neinfluențate de către experiențele de viață, ele au tendința să manifeste o considerabilă rezistentă la modificare (variabilă cu vârsta și de la un individ la celălalt) chiar dacă, anterior, aplicarea lor a dus la rezultate nefavorabile pentru individul în cauză. Este vorba despre fenomenul, întâlnit frecvent la delincvenții recidiviști, dar de care nici unul dintre noi nu suntem scutiți cu desăvârșire, de a nu învăța din propria noastră experiență. Existența relativ fixă a acestor scenarii de acțiune inter-umană, în mintea fiecăruia dintre noi, explică perseverarea în „comportamente de eșec” și determină adesea impresia existenței unor „lait motive” distincte care caracterizează destinul persoanei umane. Ceea ce se modifică, relativ mai ușor, sunt rolurile pe care individul le joacă în cadrul aceluiași scenariu. Faimoasa „identificare cu agresorul”, în urma căreia cel abuzat într-o relație anterioară va încerca să inverseze situația, asumându-și rolul de agresor, în aceeași relație sau în relația cu alte persoane, reprezintă exemplul cel mai cunoscut de flexibilitate internă de tipul schimbării rolurilor (în lumea interlopă acest fapt este exprimat prin zicala: „mai bine să plângă mă-sa decât mama”). Ceea ce se întâmplă însă extrem de rar și numai în urma unor situații excepționale este modificarea scenariului în sine. În exemplul anterior, aceasta ar echivala cu tendința cuiva, care a fost agresat și abuzat sistematic pe parcursul întregii sale copilării, de a părăsi acel model de relație și de a adopta un

⁶ Termenul de „minte” este utilizat în sensul de psihic uman și cuprinde totalitatea proceselor mintale conștiente și inconștiente ale unei persoane.

scenariu total diferit, în care algoritmul de relaționare nu ar mai fi de tipul dominat-dominator, agresor-victimă, ci ar avea la bază o relație de colaborare și respect reciproc. Acest fapt explică de ce pedeapsa, prin tratare abuzivă și violentă („pe măsura actului comis”) a celui care a înfăptuit un delict, nu numai că nu are un potențial de reeducare, prin oferirea unui model de scenariu modificat, ci, dimpotrivă, confirmă și reîntărește vechiul scenariu primitiv-agresiv, prin punerea forțată a celui sancționat în postura de victimă.

Reprezentând factori motivaționali primari ai comportamentului, fantezmele există încă din momentul nașterii (probabil și anterior acesteia) în forme extrem de simple și ele se referă la interacțiuni desfășurate la limita dintre biologic și psihologic, fiind total subordonate satisfacerii unor nevoi vitale de conservare de tipul hranei, siguranței și afecțiunii (cu potențial ocrotitor). Ele sunt de fapt reprezentante ale instinctelor în plan psihic, în mare măsură comune omului și animalului și, în cazul psihicului uman, constituie baza de plecare în formarea „minții” copilului.

O serie de observații și studii ale comportamentului nou-născutului relevă faptul că în primele săptămâni și luni de viață, mintea copilului „parazitează” mintea mamei, într-un mod similar în care, înainte de naștere, organismul său fizic a fost conținut în uterul ei, în calitate de parte componentă a corpului acesteia. Neavând încă o minte proprie, ci doar niște scheme (fantezme) rudimentare de solicitare de factori vitali, scheme încălcate de agresivitate și violență primară (ca urmare a frustrării pe care nu o poate gestiona încă), copilul se folosește de mintea mamei „împrumutând” și asimilând scenariile de relație ale acesteia. Într-un mod total inconștient, o mamă „destul de bună” (Winnicott, 1971)⁷ se lasă parazitată psihic de către copilul său, oferindu-i acestuia scenarii mai elaborate și mai sofisticate, scenarii în care agresivitatea și distructivitatea primară instinctuală sunt „îmblânzite” prin norme sociale și morale. O mamă care se „supără” pe copilul său, care-l respinge sau chiar îl lovește, când acesta o solicită sau o agrează, îi va transmite inevitabil modelul unui mod de relaționare bazat pe agresivitate și pe „dreptul celui mai puternic”. Acest algoritm, fixat astfel din primele perioade ale vieții, va constitui scheletul bazal al edificării ulterioare a diferitelor scenarii de relație caracterizate prin violență și distingere.

Ulterior, copilul începe să simtă și prezența tatălui, precum și a altor persoane apropiate mamei sale (aceștia fiind inițial descoperiți și percepuți în și prin mintea mamei), de la care asimilează (internalizează) rapid noi secvențe și scenarii de interacțiune cu cei din jur. Treptat, după vârsta de 4-5 luni, își face apariția un proces de separare psihică (similar separării fizice petrecute cu ocazia nașterii), prin care are loc secționarea și întreruperea treptată a „cordonului

⁷ D.W. Winnicott, *Playing and Reality*, Basic Books, New York, 1971.

ombilical mintal” care asigurase anterior fuziunea psihică cu mintea mamei sale. În forma lor bazată, la vârsta de 1-2 ani, scenariile principale de interacțiune ale unui individ cu cei din jurul său sunt deja formate și ele vor constitui, pe întreg parcursul vieții sale, punctul de plecare în orice tip de relație inter-umană.

Separarea dintre mintea copilului și mintea mamei, precum și față de mințile celorlalte persoane apropiate, nu este niciodată completă, păstrându-se un grad variabil de relativă dependență a individului față de cei din jur, dependență care îmbracă forme „mature” (interdependență) în perioada adultă. Un factor important al păstrării acestei dependențe, a sentimentului de comuniune cu ceilalți, îl constituie existența, în mintea majorității persoanelor care aparțin unei familii sau unui grup social, a unor fantasme (scenarii de relație) identice sau asemănătoare.

Din perspectiva psihanalizei kleinienne, continuată și dezvoltată de Wilfred Bion⁸, un individ matur se raportează de-a lungul întregii sale vieți la grupul său de referință (familie, prieteni, națiune) într-un mod asemănător în care copilul s-a raportat la mama sa în primele luni și ani de viață. În felul acesta, spre binele păstrării coeziunii și solidarității sociale, individul este permanent influențat (co-dependent) de matricea culturală a grupului său de referință, împărtășind cu aceasta principalii algoritmi de relaționale. Desigur că matricea culturală a unei națiuni sau civilizații este, la rândul său, rezultanta dinamică a matricelor individuale ale persoanelor care o compun, realizându-se astfel dependența de tip matur sub forma interdependenței.

Din această perspectivă, elementele determinante și explicative ale comportamentului individului, inclusiv cele ale comportamentului criminal, trebuie să fie căutate în cel puțin 7 categorii de factori:

1. Datele innăscute, genetice, instinctuale (fantasmele primare) ale individului;
2. Caracteristicile de funcționare ale minții mamei sale (natura scenariilor de relație existente și raportul dintre algoritmi bazați pe agresivitate și cei bazați pe cooperare);
3. Natura și condițiile interacțiunii minții copilului cu mintea mamei sale în primele luni de viață;
4. Caracteristicile de funcționare ale minții tatălui și ale altor persoane apropiate din prima copilărie;
5. Natura și condițiile de interacțiune ale copilului cu tatăl său și cu celelalte persoane apropiate;
6. Caracteristicile de funcționare ale principalelor grupuri de referință ale individului: familia, prietenii, școala, comunitatea locală, matricea culturală națională, contextul uman general globalizat;

⁸ W.R. Bion, *Gânduri secunde*, Editura S. Freud, Binghampton & Cluj, 1993.

7. *Natura și condițiile de interacțiune ale individului cu principalele sale grupuri de referință (poziția sa în grup, aptitudinile sale, eventualele atuuri sau handicapuri etc.).*

Importanța acordată primului factor, respectiv zestrei genetice, variază de la un cercetător la altul, de la o școală de gândire la alta și de la o epocă la alta. În general, ipotezele științifice contemporane se distribuie pe un evantai extrem de larg, de la teorii care atribuie trăsăturilor înnăscute (naturii și specificului fantasmelor primare) o importanță decisivă în formarea personalității umane, până la concepții conform cărora mintea nou-născutului este o „tabula rasa” pe care experiențele cu cei din jur pot înscrie orice fel de scenariu de interacțiune cu „celălalt”. Până când genetica va reuși să descifreze într-un grad satisfăcător posibilitatea transmiterii ereditare a însușirilor psihice complexe, de tipul trăsăturilor caracteriale, majoritatea psihanalizatorilor, ca de altfel, și cea a altor tipuri de cercetători ai comportamentului uman, preferă să adopte o poziție pragmatică conform căreia ar exista o indiscernabilitate a ponderii factorilor înnăscut-dobândit, ei influențându-se reciproc, dinamica acestei influențe variind de la caz la caz. Astfel, se acceptă în general că pentru o înzestrare genetică „normală” (în sens statistic), acțiunea factorilor de mediu are o importanță semnificativă, în vreme ce în cazul unor dotări genetice excentrice (sub sau peste medie, în funcție de criteriul de ierarhizare), influența mediului devine neglijabilă. Acest fapt a fost confirmat de observațiile și studiile asupra inteligenței, unde s-a constatat că cei supradotați (geniile), ca și cei subdotați (oligofrenii) vor fi, ca adulți, superiori sau inferiori „normalilor”, relativ indiferent (independent) de condițiile de dezvoltare pe care le au în copilărie, în vreme ce, pentru indivizii normali (medii), condițiile de dezvoltare ale inteligenței în primii ani de viață pot modifica destul de mult performanțele ulterioare. Aplicând această regulă la mărimea coeficientului de „agresivitate înnăscută” (concept contestat de către unii) a copilului, vom putea afirma că un „hiper-agresiv” sau un „hipo-agresiv” va avea trăsătura respectivă pe tot parcursul vieții lor, în vreme ce un individ cu o agresivitate (înnăscută) medie, va deveni un adult mai mult sau mai puțin agresiv, în funcție de influența factorilor de mediu.

În ceea ce privește factorul nr. 2, respectiv caracteristicile de funcționare ale minții mamei (natura și dinamica scenariilor interne de relație), în calitate de cel mai important element formativ al mediului (pentru că intervine foarte timpuriu, în fazele primare de structurare a minții copilului), psihanaliza modernă îi acordă cea mai mare importanță. În cura psihanalitică, datorită relației intense și intime stabilite (exclusiv la nivel psihic, cu excluderea contactelor fizice) între terapeut și pacient, se produce o „regresie” a celui din urmă până la nivelele similare cu perioada timpurie a vieții, perioadă în care contactul cu mintea mamei (a psihanalistului de data aceasta) a jucat (și mai poate juca) un rol decisiv în structurarea minții copilului (a pacientului).

Natura și caracteristicile interacțiunii copilului cu mama sa (factorul nr. 3) reprezintă o variabilă foarte importantă printre factorii decisivi ai dezvoltării copilului. Aceasta pentru că se poate întâmpla ca, în ciuda faptului că mama are o minte echilibrată, ea să fie împiedicată să-și exercite o influență benefică asupra copilului său de către o serie de circumstanțe nefavorabile, cum ar fi: o stare depresivă, un eveniment major catastrofic intervenit în viața familiei, imposibilitatea unui contact permanent și intens cu copilul în primele luni de viață ale acestuia etc.

Caracteristicile de funcționare ale minții tatălui și ale altor persoane apropiate (bunici, mătuși, unchi, frați, surori etc.) fac parte din categoria factorilor externi de rangul doi, sub aspectul importanței lor în dezvoltarea psihică a copilului. În primul rând, pentru că, înainte de a fi percepute direct de către copil, aceste persoane sunt „detectate” ca existente în mintea mamei, sub forma reacțiilor acesteia față de ei, reacții la care copilul, a cărui minte se află în stare de fuziune cu cea a mamei sale, este extrem de sensibil, în al doilea rând pentru că, în cazurile obișnuite, tatăl și ceilalți membri ai familiei intră în relație directă, nemijlocită cu copilul, relativ târziu, după primele luni de viață ale acestuia, când scenariile principale de relație cu cei din jur au fost deja „implementate” în mintea lui, ca urmare a interacțiunilor cu mama sa. Astfel, influențele benefice, reparatoare, în cazul existenței unei mame „defecte” și a unui tată „bun”, ca și cele dăunătoare, în cazul în care mama este cea mai „sănătoasă” (din punct de vedere psihic) persoană din familie, deși nu întotdeauna neglijabile, nu mai pot modifica decisiv configurația de bază a psihicului copilului.

Ca și în cazul mamei, în afara configurației psihice interne a minții tatălui și a altor persoane apropiate, influența acestora asupra dezvoltării personalității copilului depinde în mare măsură de gradul în care aceștia sunt disponibili și se află într-o relație suficient de intensă cu acesta pentru a-i putea determina dezvoltarea.

Factorul nr. 6, respectiv caracteristicile „mentalului colectiv”, are o pondere variabilă (mediată prin mințile părinților, în perioada copilăriei) asupra dezvoltării și funcționării psihice a individului. Conceput drept o sumă de reprezentări de valori morale și un rezervor de fantasme (scenarii de relație) pentru indivizii aparținând unei comunități, mentalul colectiv, numit uneori și „conștiința socială” a unui grup, își imprimă „matricea comportamentală” asupra întregii vieți sociale a grupului respectiv⁹. Unul dintre aspectele importante ale influenței mentalului colectiv asupra individului îl constituie măsura în care părinții și persoanele apropiate acestuia au funcționat și continuă să funcționeze în acord sau în dezacord cu modelele culturale ale grupului (națiunii). În cazul cel mai frecvent, în care familia

⁹ E. Papadima în *Tratat de sănătate mintală*, Editori: D. Prelipceanu, R. Mihăilescu și R. Teodoresca, Vol. I., p. 447-472, Editura Enciclopedică, București, 2000.

copilului face parte din categoria oamenilor adaptați social („oamenii de bine”), care s-au dezvoltat într-un mod „conformist”, în acord cu tradiția și mentalitatea specifică grupului lărgit, respectiv a națiunii căreia îi aparțin (indiferent cât de „bună” sau „rea” ar fi acea mentalitate), relația individului cu societatea (în care s-a format) este una de concordanță și interacțiune, în care tradiția îi dictează acestuia majoritatea comportamentelor „care se cuvin”. La rândul lor, comportamentele tradiționale apără și conservă mentalul colectiv, asigurând transmiterea sa cât mai fidelă viitoarelor generații. Dacă o familie, din diferite motive, funcționează după niște norme interne ale sale mult diferite sau chiar în contradicție cu mentalul colectiv, relația cu societatea, a individului crescut în acea familie, va fi mai dificilă, el refuzând să se raporteze la aceasta ca un copil ascultător la mama sa. Acest din urmă caz are o frecvență relativ limitată în perioadele istorice stabile (se întâlnește cu predilecție doar în adolescență), dar apare mult mai frecvent în vremurile „zbuclumate”, în perioadele de schimbare și de tranziție. Situația specifică a României, ca și a altor țări în care a existat anterior un regim totalitar, exemplifică elocvent consecințele existentei unui număr mare de indivizi „neadaptați” prezentului, în mod paradoxal, tocmai din cauza adaptabilității lor (sau a părinților) sporite pe vremea perioadei totalitare. Ajunși astăzi la vârsta deplinei maturități, când modificarea scenariilor interne devine deosebit de dificilă, un număr considerabil de persoane se vor afla, fără voia și, adesea, fără știrea lor, în situația de a fi neadaptați, prin chiar efortul permanent pe care-l fac de a păstra vechile tradiții totalitare, în prezent aflate în opoziție cu principiile liberale ale societății democratice în curs de reconstituire.

Din perspectiva psihanalitică modernă, explicația apariției indivizilor „defecți”, de care vorbește autorul cărții de față, a „monștrilor”, poate îmbrăca aspecte deosebit de complexe. De aici rezultă că și soluțiile care se pot adopta se diferențiază și se individualizează într-o măsură atât de mare, încât ar fi aproape imposibil, și oricum deosebit de riscant, de a recomanda o rezolvare generală, valabilă în toate situațiile. De altfel, chiar în cazul împărțirii pragmatice a „monștrilor” în înnașcuți (irecuperabili) și formați (cu șanse de recuperare), cine ne poate da garanția că în următorii 10, 20 sau 30 de ani, nu va fi găsită o soluție simplă și eficace de a interveni genetic în „repararea” unui exemplar „defect”? Prin urmare, chiar în cazurile în care am exclude cu desăvârșire riscul unei erori judiciare (cazul „crimei multiple notorii” de care vorbește Dl Butoi), există riscul de a se constata, la câțiva ani după executarea unui „monstru”, că a apărut o soluție prin care acel individ, dacă ar mai fi fost în viață, ar fi putut fi transformat într-un membru folositor al societății umane?

Pe parcursul desfășurării narațiunii, autorul cărții de față invocă „incompetența” unor psihiatri sau psihologi de a detecta, cu un grad rezonabil de predicție, potențialul antisocial al unor subiecți investigați. Exemplul criminalului

care vine la examenul psihiatric cu capul ultimei sale victime în portbagajul mașinii și este declarat total „recuperat” în urma examenului psihic, este elocvent. Fără a nega posibilitatea lipsei de competență a unora dintre practicienii metodelor psihologice de investigare și reeducare a delicvenților, aș dori să semnaliez incompatibilitatea dintre demersul investigativ, de tip criminalist/detectivist și cel recuperator, psihoterapeutic. Spre deosebire de psihologul sau psihiatrul anchetator, care se află într-o relație oarecum competițională, (de „joc”) de depistare („vânătoare”), cu criminalul pe care vrea să-l „prindă”, relație asemănătoare cu cea pe care a avut-o și acesta din urmă cu victimele sale, psihoterapeutul construiește cu pacientul său o relație de colaborare, bazată pe „intenții bune”, de-o parte și de cealaltă, pe respect reciproc față de nevoile și dorințele celuilalt. În acest tip de relație, în virtutea unei „alianțe terapeutice” care se dezvoltă, psihoterapeutul îi acordă pacientului deplină încredere, chiar cu riscul de a fi „păcălit” și manipulat. Acest gen de „manipulare”, numit „contratransfer” în psihanaliză, constituie, în tratamentele moderne, principalul instrument terapeutic. Prin acțiunea de interpretare a mecanismelor de interacțiune care intră în joc în cadrul relației psihoterapeutice, prin diferențierea contribuțiilor pe care mintea fiecăruia dintre ei le aduce la desfășurarea relației, psihoterapeutul și pacientul său creează împreună condițiile necesare și șansa de înțelegere și modificare a schemelor interne de funcționare ale minții celui din urmă.¹⁰ Protejat de regula „confidențialității absolute”, pacientul, chiar un delincvent condamnat, va ajunge să simtă că este acceptat necondiționat și va dobândi un grad de încredere totală în terapeutul său, încredere similară cit cea pe care a avut-o cândva în mama sa și pe care a simțit cândva că aceasta i-a trădat-o. Dacă psihoterapeutul reușește să fie mai „bun” și mai „cinstit” cu pacientul său decât a fost, în perioada primei sale copilării, mama acestuia (uneori tată! sau chiar o altă persoană apropiată), se creează premisele modificării unor scenarii interne de relaționale, modificare care corespunde unei reale „schimbări” de personalitate. Desigur că, în cazul delicventului criminal, condițiile de realizare ale unei astfel de relații sunt deosebit de greu de creat, unele dintre obstacolele existente, adesea insurmontabile, fiind blamul moral ireductibil și chiar frica naturală față de pacientul său, trăiri pe care psihanalistul, în calitate de ființă umană, nu și le poate suprima în întregime. Oricum, din perspectiva diferențelor fundamentale dintre demersul investigatorului și cel al psihoterapeutului, devine evident că aceste modalități de abordare nu se pot substitui reciproc. În consecință, psihoterapeutul nu trebuie solicitat să-și exprime opinia asupra vinovăției sau nevinovăției juridice a pacientului său, la fel cum investigatorului nu i

¹⁰ O descriere sinceră și deosebit de perspicace a interacțiunii dintre mintea psihanalistului și cea a pacientului său poate fi găsită în lucrarea: Casement P., *Învățând de la pacient*, Editura S. Freud, Binghampton & Cluj, 1996.

se poate cere să exercite o acțiune psihică vindecătoare asupra celui pe care îl anchetează. Din această cauză, psihologia judiciară poate utiliza cunoștințele achiziționate de psihanaliză doar în scopul înțelegerii și prevenirii actului criminal, lăsând în seama psihoterapeutului o posibilă acțiune de reeducare emoțională terapeutică și de recuperare socială a delicventului.

În același timp, atât „deasupra” anchetatorului cât și a psihoterapeutului, se află comandamentele societății în care aceștia funcționează, singurele în măsură să decidă, adesea diferit de la o epocă la alta, care sunt măsurile dorite și posibile de a fi aplicate în prevenirea, pedepsirea și reeducarea celor care au trecut dincolo de granița socialmente acceptabilă a comportamentului uman.

*Psih. dr. **Eugen PAPADIMA**
Psihanalist*